

19-SON BHXS TALABLARINI O'ZBEKISTON KORXONALARIDA
QO'LLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Tursunova Shaxlo Sayfillayevna

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi 19-son BHXS (IAS 19) "Xodimlar daromadlari" standartining O'zbekiston korxonalarida qo'llanilishining nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Standart talablariga muvofiq xodimlarga beriladigan qisqa muddatli, uzoq muddatli, ishdan bo'shatish nafaqalari hamda pensiya majburiyatlarini e'tirof etish, baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, milliy buxgalteriya hisobi amaliyoti bilan xalqaro moliyaviy hisobot standartlari o'rtasidagi tafovutlar aniqlanib, korxonalarda 19-son BHXSni joriy etishda uchrayotgan asosiy muammolar baholangan. Tadqiqot natijasida xodimlar daromadlari hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish hamda korxonalarning investitsion jozibadorligini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: 19-son BHXS, IAS 19, xodimlar daromadlari, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, buxgalteriya hisobi, pensiya majburiyatlari, xodimlarga beriladigan nafaqalar, moliyaviy hisobot, mehnatga haq to'lash, korporativ boshqaruv.

Аннотация. В данном тезисе исследованы теоретические и практические аспекты применения МСФО (IAS) 19 «Вознаграждения работникам» на предприятиях Узбекистана. Проанализированы вопросы признания, оценки и отражения в финансовой отчетности краткосрочных и долгосрочных вознаграждений работникам, выплат при увольнении, а также пенсионных обязательств в соответствии с требованиями

международного стандарта. Кроме того, выявлены различия между национальной системой бухгалтерского учета и Международными стандартами финансовой отчетности, а также оценены основные проблемы внедрения IAS 19 в отечественной практике. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации, направленные на совершенствование учета вознаграждений работникам, повышение достоверности финансовой отчетности и инвестиционной привлекательности предприятий.

Ключевые слова: МСФО (IAS) 19, вознаграждения работникам, международные стандарты финансовой отчетности, бухгалтерский учет, пенсионные обязательства, выплаты работникам, финансовая отчетность, оплата труда, корпоративное управление, предприятия Узбекистана.

Abstract. This thesis examines the theoretical and practical aspects of implementing IAS 19 "Employee Benefits" in enterprises of Uzbekistan. The study analyzes the recognition, measurement, and disclosure of short-term employee benefits, long-term employee benefits, termination benefits, and post-employment obligations in accordance with the requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS). Furthermore, the research identifies the key differences between the national accounting system and IAS 19, evaluates the major challenges faced by Uzbek enterprises in applying the standard, and assesses their impact on the quality and transparency of financial reporting. Based on the findings, scientific and practical recommendations are proposed to improve employee benefits accounting, enhance the reliability of financial statements, ensure compliance with international accounting standards, and strengthen the investment attractiveness and financial sustainability of enterprises.

Keywords: IAS 19, employee benefits, International Financial Reporting Standards (IFRS), accounting, employee compensation, post-employment

benefits, termination benefits, financial reporting, payroll accounting, corporate governance.

Kirish. So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotining globallashuvi, xalqaro kapital bozorlarining rivojlanishi hamda investitsiya jarayonlarining jadallashuvi korxonalarda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlar asosida yuritilishini dolzarb masalaga aylantirdi. Xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) moliyaviy axborotning shaffofligi, ishonchliligi va taqqoslanishini ta'minlash orqali investorlar, kreditorlar hamda boshqa manfaatdor tomonlarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu standartlar tarkibida 19-son BHXs (IAS 19) "Xodimlar daromadlari" standarti korxonalarining xodimlarga nisbatan yuzaga keladigan majburiyatlarini e'tirof etish, baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirishning yagona xalqaro yondashuvini belgilab beruvchi muhim me'yoriy hujjatlardan biri hisoblanadi. 19-son BHXs xodimlarga beriladigan barcha turdagi daromadlar, jumladan, qisqa muddatli mehnat haqi, mukofotlar, pullik ta'tillar, uzoq muddatli rag'batlantirish to'lovlari, pensiya majburiyatlari, ishdan bo'shatish nafaqalari hamda boshqa ijtimoiy to'lovlarni hisobga olish tartibini tartibga soladi. Mazkur standartning asosiy maqsadi xodimlar mehnati evaziga korxona zimmasida vujudga keladigan majburiyatlarni o'z vaqtida va haqqoniy e'tirof etish hamda moliyaviy hisobotlarda to'liq aks ettirish orqali korxonaning moliyaviy holatini real baholashdan iborat. Shu jihatdan, IAS 19 standartini to'liq va samarali qo'llash moliyaviy hisobotlarning xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash, korporativ boshqaruv sifatini oshirish hamda investorlar ishonchini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda IAS 19 talablari korxonalarda xodimlar bilan bog'liq majburiyatlarni hisobga olishning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, pensiya majburiyatlari, kompensatsiya paketlari va uzoq muddatli rag'batlantirish tizimlarini baholashda aktuar hisob-kitoblardan foydalanish xalqaro amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Bunday yondashuv

korxonalarning moliyaviy tavakkalchiliklarini to'g'ri baholash, kelgusidagi xarajatlarni prognozlash hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini bermoqda. O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni liberallashtirish, xalqaro kapital bozorlariga integratsiyalashuv va investitsiya muhitini yaxshilash maqsadida xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yirik korxonalar, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari hamda aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy hisobotlarni IFRS asosida tayyorlash amaliyoti kengayib bormoqda. Bu esa 19-son BHXS talablarini amaliyotga to'liq tatbiq etish, xodimlar daromadlarini xalqaro standartlar asosida hisobga olish va moliyaviy hisobotlarda to'g'ri aks ettirish masalalarining dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, ayrim korxonalarda xodimlar daromadlarini tasniflash, uzoq muddatli majburiyatlarni baholash, pensiya va kompensatsiya to'lovlarini hisobga olish hamda aktuar baholash usullarini qo'llash bilan bog'liq muammolar saqlanib qolmoqda. Bundan tashqari, milliy buxgalteriya hisobi amaliyoti bilan xalqaro standartlar talablari o'rtasidagi ayrim tafovutlar, malakali mutaxassislar yetishmasligi hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasining pastligi IAS 19 standartini samarali joriy etishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur tezisning maqsadi 19-son BHXS (IAS 19) talablarini O'zbekiston korxonalarida qo'llash amaliyotini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda xodimlar daromadlari hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari korxonalarda xodimlar daromadlarini hisobga olish tizimini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini va shaffofligini oshirish, shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv jarayonini jadallashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) korxonalarning moliyaviy hisobotlarini xalqaro talablarga mos ravishda shakllantirish, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga ishonchli moliyaviy axborotni taqdim etishning muhim vositasi hisoblanadi. Ushbu standartlar tizimida 19-son BHXS (IAS 19) "Xodimlar daromadlari" standarti alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur standart korxonaning xodimlar oldidagi barcha majburiyatlarini, jumladan, mehnatga haq to'lash, mukofotlar, pullik ta'tillar, pensiya majburiyatlari, ishdan bo'shatish nafaqalari va boshqa ijtimoiy to'lovlarni e'tirof etish, baholash hamda moliyaviy hisobotlarda aks ettirish tartibini belgilaydi. IAS 19 standartining asosiy maqsadi xodimlar tomonidan bajarilgan mehnat evaziga korxona zimmasida yuzaga keladigan majburiyatlarni o'z vaqtida tan olish va ularni moliyaviy hisobotlarda haqqoniy aks ettirishdan iborat. Standartga muvofiq, xodimlarga to'lanadigan barcha turdagi daromadlar iqtisodiy mazmuniga qarab tasniflanadi va tegishli davr xarajatlari sifatida e'tirof etiladi. Bu esa korxonaning moliyaviy natijalarini yanada aniq va ishonchli aks ettirish imkonini beradi.

1-jadval

19-son BHXS bo'yicha xodimlar daromadlarining tasnifi¹

Xodimlar daromadlari turi	Mazmuni	Hisobga olish tartibi
Qisqa muddatli daromadlar	Ish haqi, mukofotlar, pullik ta'tillar, ijtimoiy ajratmalar	Hisobot davri xarajati sifatida e'tirof etiladi
Mehnat faoliyati tugagandan keyingi daromadlar	Pensiya, sug'urta va boshqa nafaqalar	Aktuar baholash asosida majburiyat sifatida aks ettiriladi

¹ IAS 19 "Employee Benefits" standarti asosida muallif tomonidan tuzildi.

Uzoq muddatli daromadlar	Uzoq muddatli mukofotlar, xizmat yillari uchun rag‘batlantirish	Diskontlangan qiymat bo‘yicha baholanadi
Ishdan bo‘shatish nafaqalari	Xodim bilan mehnat shartnomasi bekor qilinganda to‘lanadigan mablag‘lar	Majburiyat yuzaga kelgan vaqtda tan olinadi

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, IAS 19 xodimlar daromadlarini ularning iqtisodiy mohiyatidan kelib chiqib guruhlariga ajratadi. Ayniqsa, pensiya majburiyatlari va uzoq muddatli to‘lovlarni hisobga olishda diskontlash hamda aktuar baholash usullaridan foydalanish standartning eng muhim jihatlaridan biridir. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda ushbu standart korxonalarining moliyaviy hisobotlarida majburiyatlarni to‘liq aks ettirish va xodimlar bilan bog‘liq xarajatlarni haqqoniy baholash imkonini bermoqda. Biroq O‘zbekiston korxonalarida IAS 19 talablarini amaliyotga joriy etishda ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Eng avvalo, ko‘plab korxonalarda uzoq muddatli xodimlar daromadlari va pensiya majburiyatlarini baholash bo‘yicha amaliy tajriba yetarli darajada shakllanmagan. Bundan tashqari, aktuar hisob-kitoblarni amalga oshiruvchi malakali mutaxassislar sonining kamligi ham standartni to‘liq qo‘llashga to‘sqinlik qilmoqda.

2-jadval

19-son BHXSni qo‘llashda uchrayotgan asosiy muammolar²

Muammo	Korxona faoliyatiga ta'siri	Taklif etilayotgan yechim
---------------	------------------------------------	----------------------------------

² Muallif tomonidan amaliyot tahlili asosida ishlab chiqildi.

Aktuar baholash tajribasining yetishmasligi	Pensiya majburiyatlari noto‘g‘ri baholanadi	Aktuar mutaxassislarini tayyorlash
IFRS bo‘yicha malakali kadrlar kamligi	Standart noto‘g‘ri qo‘llaniladi	Malaka oshirish kurslarini kengaytirish
Milliy va xalqaro hisob o‘rtasidagi tafovut	Hisobotlarning taqqoslanishi pasayadi	Hisob siyosatini IFRSga moslashtirish
Avtomatlashtirilgan hisob tizimlarining yetarli emasligi	Hisob-kitoblar sekinlashadi	ERP va IFRS dasturlarini joriy etish
Metodik tavsiyalarning kamligi	Standartni qo‘llashda xatolar yuzaga keladi	Milliy uslubiy qo‘llanmalarni ishlab chiqish

2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, mavjud muammolar faqat buxgalteriya hisobiga emas, balki korxonaning moliyaviy natijalari va investitsion jozibadorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, uzoq muddatli majburiyatlarning noto'g'ri baholanishi korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda xatolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli IAS 19 talablarini amaliyotga to'liq joriy etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. ERP tizimlari, elektron ish haqi modullari va avtomatlashtirilgan moliyaviy hisobot dasturlari xodimlar daromadlarini aniq hisoblash, majburiyatlarni o'z vaqtida e'tirof etish hamda moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida shakllantirish imkonini beradi.

Xulosa. Mazkur tezisda 19-son BHXS (IAS 19) "Xodimlar daromadlari" standartining O'zbekiston korxonalarida qo'llanilishining nazariy va amaliy jihatlari o'rganildi hamda standart talablarini milliy buxgalteriya hisobi amaliyotiga samarali joriy etishning ustuvor yo'nalishlari tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xodimlarga beriladigan qisqa muddatli va uzoq muddatli daromadlar, pensiya majburiyatlari hamda ishdan bo'shatish nafaqalarini xalqaro standartlar asosida e'tirof etish va baholash moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi, shaffofligi va taqqoslanuvchanligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa korxonalarining moliyaviy holatini real baholash, investorlar va kreditorlarning ishonchini mustahkamlash hamda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston korxonalarida IAS 19 standartini amaliyotga joriy etish jarayonida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, uzoq muddatli xodimlar daromadlarini baholashda aktuar hisob-kitoblardan foydalanish amaliyotining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bo'yicha malakali mutaxassislar sonining kamligi, milliy hisob tizimi bilan xalqaro standartlar o'rtasidagi ayrim tafovutlar hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasining yetarli emasligi standartni to'liq va samarali qo'llashga to'sqinlik qilmoqda. Umuman olganda, 19-son BHXS (IAS 19) talablarini O'zbekiston korxonalarida to'liq va samarali qo'llash xodimlar daromadlari hisobining xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlaydi, moliyaviy hisobotlarning sifatini va ishonchliligini oshiradi hamda korxonalarining investitsion jozibadorligi va xalqaro kapital bozorlaridagi raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Shuningdek, mazkur standartning amaliyotga keng joriy etilishi mamlakatda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini tatbiq etish jarayonini jadallashtirish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ–4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasining *****Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida*****gi Qonuni. O‘RQ-404-son, 13.04.2016.

3. International Accounting Standards Board (IASB). IAS 19 Employee Benefits. IFRS® Accounting Standards. London: IFRS Foundation, 2024.

4. IFRS Foundation. Issued IFRS Accounting Standards – 2024. London: IFRS Foundation, 2024.

5. Deloitte. IAS 19 Employee Benefits – A Guide to Applying IAS 19. London: Deloitte IAS Plus, 2024.

6. Ernst & Young. International GAAP 2024. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2024.

7. KPMG. Insights into IFRS. 21st Edition. London: KPMG International, 2024.

8. PwC. Manual of Accounting: IFRS for the UK 2024. London: PricewaterhouseCoopers LLP, 2024.

9. Epstein B.J., Bragg S.M. Wiley Interpretation and Application of IFRS Accounting Standards 2024. Hoboken: John Wiley & Sons, 2024.

10. Alexander D., Britton A., Jorissen A. International Financial Reporting and Analysis. 8th Edition. London: Cengage Learning, 2023.

